

Інна Завальнюк

ББК 81.2 – 2
УДК 81'367 : 070.41

**СТРУКТУРА ТА СТИЛІСТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ВЖИВАННЯ СКЛАДНОПРИЄДНУВАЛЬНИХ
КОНСТРУКЦІЙ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ГАЗЕТНОМУ МОВЛЕННІ**

У статті проаналізовано структуру та стилістичні параметри функціонування складноприєднувальних конструкцій у сучасному українському газетному мовленні. Виокремлено найуживаніші типи згаданих конструкцій, зацентовано на основних засобах зв'язку приєднуваного речення з основним, а також на жанрово-стилістичних та комунікативно-прагматичних чинниках впливу на вибір складноприєднувальної конструкції.

Ключові слова: складноприєднувальна конструкція, приєднуване речення, основне речення, приєднувальні сполучники, сполучні засоби, стилістичне забарвлення, сучасне українське газетне мовлення.

© Завальнюк І.Я., 2008

Приєднування як явище живої усної мови нерідко буває особливо динамічним, коли розширює межі приєднуваного компонента до структури речення – простого чи складного. Такі конструкції в сучасній українській літературній мові дістали неоднакову термінологічну кваліфікацію дослідників: „повні чи неповні приєднувальні речення (конструкції)“ [СУЛІМ 1972, с.284; Дудик 1973, с.201], „приєднувальні речення“ [Кроть 1971, с.70], складноприєднувальні конструкції [Жайворонок 1975, с.67], „моделі з „ненавмисними“ чи „навмисними“ приєднаннями“ [Рінберг 1979, с.30], конструкції з власне приєднувальними засобами зв'язку та засобами зв'язку, омонімічними сурядним чи підрядним сполучникам [Коцюбовська 2002а, с.7; с.10-11] тощо.

У пропонованій статті ми, услід за В.В. Жайворонком, використовуємо термін „складноприєднувальні конструкції“, бо він, на нашу думку, найбільш точно відбиває структуру й семантику згаданих одиниць. Складноприєднувальними вважаємо конструкції, утворені з основного (базового, опорного) та приєднуваного (побічного) речення. На матеріалі усного і писемного українського літературного мовлення їх досліджено в дисертаційній праці В.В. Жайворонка [Жайворонок 1970а], на матеріалі українського художнього мовлення – у дисертації Г.А. Коцюбовської [Коцюбовська 2002б]. Проте функціонування складноприєднувальних конструкцій у сучасному українському газетному мовленні потребує комплексного структурно-семантичного і функціонально-стилістичного аналізу, що й надає нашому дослідженню *актуальності*.

Мета статті – з'ясувати структурні та стилістичні особливості функціонування складноприєднувальних конструкцій на шпальтах сучасних українських газет. Серед основних *завдань*: 1) визначити найуживаніші типи складноприєднувальних конструкцій у сучасному українському газетному мовленні, зважаючи на засіб зв'язку між основним і приєднуваним реченнями; 2) окреслити функціонально-стилістичну специфіку та основні тенденції поширення згаданих структур у мовленні української преси; 3) з'ясувати залежність вибору й структурування складноприєднувальної конструкції від жанрової диференціації газетних матеріалів та комунікативно-прагматичних потреб авторів публікацій.

Складноприєднувальні конструкції досить поширені в сучасному українському газетному мовленні. Приєднувані речення, що входять до їхнього складу, мають здебільшого структуру простого чи складного речень і слугують додатковим повідомленням до основного речення, засобом оцінки, суб'єктивного ставлення до описуваних подій, явищ суспільного життя. Вони володіють своєрідним завершально-логічним та емоційно-експресивним стилістичним потенціалом, що дуже вагомо, оскільки, як слушно зауважує А.В. Швець, кращими газетними матеріалами є ті, у яких журналісти, використовуючи приєднувальні конструкції, виявляють уміння думати разом з читачем, полемізувати з ним, спонукаючи його до нових роздумів [Швец 1971, с.36].

В.В. Жайворонок вважає, що складноприєднувальні конструкції виражають думку, яка формулюється ніби в кілька прийомів, не вкладається в одну семантико-граматичну площину. До критеріїв визначення приєднування він відніс такі: постпозитивність приєднуваних компонентів; змістове і граматичне тяжіння їх до основної частини; еліпсис складноприєднувальних конструкцій, зумовлений ситуативністю приєднуваних елементів; специфічна приєднувальна функція сполучників і сполучних слів; своєрідність інтонаційного малюнка складноприєднувальної конструкції з приєднувальною паузою на межі її частин [Жайворонок 1970, с.38]. Засобами зв'язку між приєднуваною й основною частиною, вважає дослідник, можуть бути: 1) сполучники, що виступають лише (або переважно) у функції приєднування; 2) сполучники, омонімічні сполучникам і сполучним словам сурядності або підрядності; 3) приєднувальні сполучники, омонімічні модальним словам і часткам; 4) приєднувальні сполучники, омонімічні прислівникам [Жайворонок 1975, с.70].

Ми обмежимося дослідженням тих складноприєднувальних речень, у яких приєднуване речення пов'язане з основним власне приєднувальними сполучниками, сполучниками, омонімічними сурядним і підрядним, та сполучними засобами, омонімічними модальним словам і часткам.

У сучасному українському газетному мовленні переважають складноприєднувальні конструкції з простими за будовою приєднуваними реченнями, що, очевидно, пов'язано з намаганням авторів публікацій максимально спрощувати виклад, актуалізувати найвагоміше, привертаючи до нього увагу читача. Приєднувальні конструкції зі складними приєднуваними частинами, на нашу думку, важчі для сприйняття, вони створюють деякий дискомфорт, змушуючи читача утримувати у свідомості зміст попереднього і приєднуваного речення, іноді перечитувати його, що дисонує з логікою сприйняття сучасного динамічно налаштованого читача, а тому функціонують обмеженіше.

Складноприєднувальні конструкції сучасного українського газетного мовлення вирізняються структурно-семантичною різноманітністю й стилістичною багатоплановістю, проте найактивніше функціонують ті, що мають власне приєднувальні сполучні засоби між частинами. Найуживанішими є сполучники *та й, та ще, та ще й, а ще, а ще й, а також, причому*, які більшою чи меншою мірою увиразнюють стилістичне навантаження приєднуваних речень, активність використання яких залежить від газетного жанру. Приєднувані речення з аналітичними сполучниками *та й, та ще, та ще й*, які підсилюють стилістичне значення додаткового повідомлення, зауваження, оцінного судження цих речень, поширені в таких газетних жанрах, як інтерв'ю: *Вважаю: будь-які звинувачення за кримінальною справою є серйозними, незалежно від міри покарання. Та й міра може сприйматися по-різному* (Україна молода, 5.01.2006, с.9); *нарис: ... Основної ознаки смоленських кривичів у курганних похованнях Ростово-Суздальської землі не*

знайдено. **Та й самі кургани мали зовсім різні ознаки** (Літературна Україна, 17.02.2005, с.8); **Фабричних робітників у Одесі нараховувалося п'ять відсотків. Та й то дві третини валової промислової продукції становили продукти харчування...** (Україна молода, 03.10.2008, с.20); допис: **Адже за плечима в співака значний власний життєвий досвід. Та й на професійній сцені він виступає вже понад три з половиною десятиліття** (Літературна Україна, 17.02.2005, с.7); **Щедрі кандидати на обіцянки. Та ще на популістські** (Україна молода, 02.02.2006, с.2); репортаж: **На власних кількадесят сотках чи навіть гектарі дрібний аграрій навряд чи зуміє домогтися такої високої віддачі. Та й витрати на гектар посіву становлять нині рекордних вісім-десять тис. грн.** (Урядовий кур'єр, 03.10.2008, с.6); **Цього року на фестивалі планують також розпочати благодійний збір коштів на будівництво пам'ятника Івану Мазепі, та ще виконавці погодились віддати для доброї справи частину гонорарів** (Україна молода, 11.05.2006, с.3); **На вулиці завірюха, а тут – затишно, плюс 19, цвіте екзотична стрелиця..., вологість майже 95 відсотків. Та ще й джмелі гудуть...** (Голос України, 04.03.2006, с.13).

Нерідко такі приєднані речення ускладнюються відокремленими обставинами, вираженими дієприслівниковими зворотами, що розширює їхні стилістичні можливості в бік розгортання додаткової інформації. Напр.: **Усе XVIII століття пройшло під знаком потужного впливу української культури на російську. Та й у XIX ст. діалог тривав, набуваючи вже нових форм** (Літературна Україна, 10.03.2005, с. 8); **Борцю ні літнього, ні осіннього, кремлівські офіціанти не подавали. Та й пляшки з горілкою, ледь наливши чарки, одразу ж забрали** (Літературна Україна, 12.01.2006, с.8). Загалом складнопriєднувальні речення зі сполучником *та й* зближують мову газетних матеріалів з розмовним мовленням, а приєднані речення в них слугують засобом додаткової характеристики, іноді містять модальний відтінок, певне авторське ставлення до описуваних явищ дійсності [Швец 1971, с.39].

Подекуди в згаданих конструкціях авторське ставлення проступає виразніше, ніж сама інформативність. Це буває тоді, коли уживають стилістичного іншого стилю, як-от офіційно-ділового, чим досягають особливого стилістичного ефекту, пор.: **Надходять різні чутки про місцеперебування ще кількох чільних представників минулої епохи. Та й сам ще досі чинний гарант Конституції чомусь зустрів Різдво аж у Криму** (Літературна Україна, 13.01.2005, с.3). В одному реченнєвому контексті зіткнулися стилістично контрастні речі: словосполучка „чинний гарант Конституції“, що має стилістичний відтінок урочистості, офіційності, та загальнозживане, звичне поєднання з підсилювальною часткою „аж у Криму“, що надає повідомленню відтінку несподіваності, деякого незадоволення розв'язанням ситуації і, дисонуючи з життєвою позицією автора публікації, викликає відповідну іронічну оцінку. Нерідко реченням, приєднаним за допомогою сполучника *та й*, надають питального інтонування, додаючи інтриги та відтінку емоційного посилення, напр.: **Потрапити сюди непросто – ні вивісок на вході, ні реклами про „Кривку“ немає. Та й яка вівіска може бути там, де переховуються бійці-підпільники?** (Високий замок, 04.10.2007, с.1). Доданий питальний компонент є своєрідною відповіддю-припущенням, розгорнутою за своєю будовою до рівня складного речення, а сам приєднувальний сполучник у структурі речення виконує підсилювальну функцію частки.

Складнопriєднувальні конструкції, у яких скріпом слугують приєднувальні сполучники *а ще, а ще й, а також*, містять у приєднаній частині – простій чи складній за будовою – нову, цікаву чи несподівану інформацію, інтонаційне виокремлення якої миттєво привертає увагу читача. Їх уживають здебільшого в нарисах та репортажах як жанрах, що віддзеркалюють позицію автора до описуваної події. Пор.: **Потрібно тверезо осмислити ті швидкоплинні й різнопланові події, які щойно, як у калейдоскопі, промайнули в тебе перед очима. А ще треба вміти правильно розставити акценти** (Літературна Україна, 26.01.2006, с.7); **Вразив розмах самої олімпіади. А ще сподобалися їхні спортивні споруди** (Україна молода, 03.10.2008, с.23); **Замість вітрильників у них (піратів – І.З.) швидкохідні катери, а замість ножів, пістолів і бочок з порохом – кулемети, ракетні установки, радары, супутникова навігація та інше модерне спорядження. А ще – „свої люди“ у владі і широка розвідувальна мережа...** (Високий замок, 02.10.2008, с.10); **Підраховую – близько 120 вулиць удостоїлись імен прозаїків та поетів. А ще близько сорока з їхніми прізвищами переіменовано** (Літературна Україна, 17.03.2005, с.3); **У недалекому майбутньому у мережі можна буде знайти інформацію про будь-яку державну, соціальну та бізнес-структуру країн СНД. А також здійснювати електронні торгівлю, документообіг і звітність з використанням цифрового підпису** (Урядовий кур'єр, 03.10.2008, с.8).

У кореспонденціях та репортажах активним засобом зв'язку приєднуваного речення з основним є приєднувальний сполучник *причому*, який не лише вказує на одночасність чи різноплановість перебігу дій в обох реченнях, а й допомагає передати пропущені крізь призму сприймання автором (дописувачем чи журналістом) стилістичні конотації задоволення, незадоволення, оцінки певних дій, указівки на щось, поради тощо. Приєднуване речення із цим сполучником може бути і простим, і складним за своєю структурою. Пор.: **Ця констатація щодо Шевченка є показовою, оскільки виказує загальну спрямованість творення його образів наприкінці XIX – поч. XX ст. Причому вона висловлена не пересічним представником української суспільно-політичної думки, а письменником і публіцистом з чудовою освітою** (Літературна Україна, 16.03.2006, с.2); **...Майстри гарного піару, нашіптувачі, провокатори, заздрісники об'єдналися в одну потужну команду, аби взяти в тісну облогу Юлію Тимошенко. Причому „свої“, тобто соратники по коаліції, їй дошкуляють більше, ніж „чужі“ – компартійні чи регіонали** (Вінниччина, 26.03.2008, с.1); **Особа, що балотується на посаду міського (селищного, сільського) голови, повинна йти на вибори з програмою. Причому в цій програмі**

мають бути не загальні фрази, а цілком конкретний план дій (Літературна Україна, 17.02.2005, с.1). Складні приєднані речення можуть містити у своїй головній частині антецедент (займенник, що відповідає сполучному слову підрядності), значення якого конкретизоване в підрядній частині: *Уже нікого не здивуєш тим, що екранізація чи інсценізація класики вимагає жертв. Причому таких, що від “періоджерел” залишаються тільки “ріжки та ніжки” у вигляді назви* (Україна молода, 19.01.2005, с.13).

Деякі дослідники, зокрема Г.А. Коцюбовська, до власне приєднувальних засобів зв'язку зараховує також сполучники *тож* (*отож*), *тобто* (*себто*), зважаючи на їхню первинну функцію додавання [Коцюбовська 2002, авт. с.7]. Ми вважаємо, що немає підстав кваліфікувати їх як приєднувальні, бо функціонально-стилістичне навантаження сполучника *тож* (*отож*) – відтворювати наслідок, висновок із висловленого в базовому реченні, а сполучника *тобто* (*себто*) – розкривати, з'ясувати думку, висловлену в попередньому реченні. Це – сполучні засоби-скріпи між основним реченням і парцельованим у парцельованій конструкції. Досі чітко не визначено місце сполучника *тож* (*отож*) у системі сполучних засобів, а *тобто* (*себто*) дістав найновішу кваліфікацію пояснювально-ототожнювального сполучника, виразника відношень тотожності, що може приєднувати сурядно-підрядним зв'язком різні одиниці, зокрема й парцельоване речення до основного [Городенська 2007, с.233].

Як і раніше [див. Швець 1971, с.36–43], на шпальтах сучасних українських газет активно вживаються складнопriєднувальні конструкції, у яких для поєднання приєднаного речення з основним використано сполучники, омонімічні сполучникам і сполучним словам сурядності або підрядності. Вони представлені в усіх жанрах газетної публіцистики, але з різною активністю й ступенем вияву стилістичної маркованості. У дописі, зокрема, де інформативність превалює над експресивністю, їх уживають обмежено, а в інтерв'ю, репортажах та нарисах, де експресивність пов'язана з відображенням нерівномірності процесу формування висловлення, суб'єктивними чинниками автора, художніми інтерпретаціями явищ тощо, вони поширені більше. У таких конструкціях сурядні та підрядні сполучні засоби стають виразниками приєднувальних семантико-синтаксичних відношень.

Приєднані речення можуть виступати в позиції другої предикативної частини складносурядного речення з єднальними та зіставними семантико-синтаксичними відношеннями. Засобами поєднання приєднаного речення з основним бувають здебільшого єднальні сполучники *і*, *та*, рідше – зіставний сполучник *а*. Пор.: *Це все було. І не завжди – з найкращими спогадами* (Урядовий кур'єр, 03.10.2008, с.2); *У затишному куточку Печерська буяє зелений острів, який у народі називають садом Богомольця, бо він виплекав його. І квітне славне древо роду Богомольців* (Молодь України, 08-14.06.2006, с.7); *Усе це нагромаджувалося і тепер вилилося в Помаранчеву революцію. І при цьому яка толерантність, яка єдність!* (Літературна Україна, 10.02.2005, с.4); *У відкритих економічних системах із лібералізованими ринковими стосунками існує зв'язок економіки і політики. А українська економіка є надзвичайно відкритою* (Україна молода, 05.01.2005, с.6); *В Основному законі вказано, що на формування коаліції дається 30 днів. А регламент передбачає додаткові умови: оголошення про припинення діяльності коаліції, публікацію в офіційних газетах* (Україна молода, 03.10.2008, с.5).

Спостерігаємо активізацію сполучника сурядності *і* як виразника приєднувальних семантико-синтаксичних відношень, підсиленого різними частками. Напр.: *Майдан об'єднав україномовних та російськомовних, представників усіх інших етносів, що проживають в Україні. І в цьому теж була своя краса* (Літературна Україна, 16.03.2006, с.3); *Можна з абсолютною впевненістю сказати: якби на совісті тоталітарної більшовицької влади була б лише (лише?!) загибель академіка Кримського, цей злочин назавжди б залишився в історії вічним тавром прокляття. І ще: як же нам зараз не вистачає нових Кримських...* (День, 09.11.2007, с.8); *Інакше люди не повірять. І я також не повірю* (Україна молода, 15.01.2005, с.7); *На превеликий жаль, за життя митця не вийшло жодної його збірки. І не тому, що бракувало таланту чи бажання працювати* (Літературна Україна, 17.03.2005, с.6). Таке поєднання сполучника із частками сприяє зближенню газетного мовлення з розмовним, надає йому експресивних відтінків ствердження, захоплення, впевненості, заперечення тощо, підвищуючи інформативну дієвість висловлення, ступінь його впливовості.

Помітне значне зменшення, порівняно з радянським періодом, тих приєднуваних речень, у яких сполучник *і* підсилено вказівним займенником *це* і які слугують завершальною характеристикою, авторською оцінкою описуваних подій, як-от: „І це зрозуміло“, „І це не дивно“, „І це закономірно“ [Швець 1971, с.38]. Ті приєднані речення, що все-таки трапляються, набагато розлогіше коментують зміст основного речення, є експресивними й стилістично забарвленими, напр.: *Єдина підстава для цього (похвал – І.З.) – оригінальність ідеї і те, як вона втілюється в життя. І це втілення не може не викликати захоплення* (Літературна Україна, 23.02.2006, с.4). Пор.: *І це захоплює; Український католицький університет доклав багато зусиль протягом десятиліття, щоб богослов'я було визнане в Україні як навчальна дисципліна на рівні бакалавра і магістра. І це сталося у 2006 році* (Україна молода, 03.10.2008, с.19). Пор.: *І це сталося; ... Спеціалісти соціальних служб не залишають їх (жінок з дітьми – І.З.) поза увагою. І це не надмірна опіка чи якийсь контроль, а необхідна підтримка, яка триває, поки жінка не набуде впевненості в собі, у майбутньому своєму і дитини* (Урядовий кур'єр, 03.10.2008, с.20). Пор.: *І це не зайве; І це потрібно.*

На шпальтах сучасної української преси широко представлені також складноприєднувальні конструкції, побудовані за моделлю складносурядних речень з протиставними семантико-синтаксичними відношеннями й оформлені за допомогою сполучників *але, та* (зі значенням *але*), *проте, тільки*. Приєднані речення виражають здебільшого несподівані протиставлення, є лаконічними, влучними у змалюванні життєвих реалій. Змістова контрастність увиразнюється позиційним та інтонаційним розчленуванням, що збільшує експресивне навантаження приєднаних речень. Напр.: *Зазвичай ми з теплою і любов'ю згадуємо своїх шкільних наставників. Але ця любов приходить значно пізніше, з роками...* (Високий замок, 02.10.2008, с.6); *Переміг усіх прем'єрів, які були при ньому... Але випробування владою він не витримав* (Літературна Україна, 13.01.2005, с.3); *90 відсотків котелень готові подавати тепло... Та освітяни не мають коштів, необхідних для розрахунків* (Урядовий кур'єр, 03.10.2008, с.7); *Кажуть, у Туреччині досі діють підпільні гареми. Та пересічні турки не мають більше однієї дружини* (Високий замок, 02.10.2008, с.5); *Гарячий сезон закінчився, і погода тепер мало чим відрізняється від негоди у Львові. Проте спека в Автономній Республіці вимірюється не лише градусами Цельсія* (Високий замок, 02.10.2008, с.12); *Україна – одна. Тільки частина її надто русифікована* (Україна молода, 20.01.2007, с.5).

Виразними у функціонально-стилістичному плані є приєднані речення зі сполучником *та* (зі значенням *але*), оскільки вони мають усномовний колорит з приєднувально-результативним стилістичним відтінком і суб'єктивною оцінкою дії основного речення складноприєднувальної конструкції. Вони часто виконують роль доповнення, поширення попередньої думки якимись новими відомостями, на які немає вказівки в попередньому тексті, реалізуючи функцію надання висловленню розмовно-побутового відтінку [Коцюбовська 2002, с.96]. Напр.: *...Це і мав бути ніби другий фронт. Та він виявився єдиним* (Літературна Україна, 20.01.2005, с.3); *Здавалося б, у вільній Україні мають бути створені ідеальні умови для його (художнього перекладу – І.З.) повноцінного розвитку. Та сувора дійсність засвідчує часто протилежне* (Літературна Україна, 13.01.2005, с.7).

Що ж стосується досить поширеного на газетних шпальтах у 60-70-і рр. ХХ ст. сполучника *а*, приєднані речення з яким передавали значення висновку, наслідку з того, про що йшлося раніше [Швец 1971, с.40], тобто були не приєднуваними, а парцельованими, то сьогодні їх аналізують серед парцельованих. У складноприєднувальних же реченнях протиставний сполучник *а* як виразник приєднувальних семантико-синтаксичних відношень трапляється значно рідше, ніж інші сурядні сполучники, нерідко в парі з підсилювальними частками. Напр.: *Художній переклад завжди є входженням у світ іншого народу, інших традицій, іншого стилю життя, входженням в іншу літературу. А перекладач є носієм зв'язків між культурами народів* (Літературна Україна, 20.01.2005, с.2); *Лише сім років існує видавництво. А вже видруковано цілу низку цікавої літератури, засібна краєзнавчої, науково-популярної і, що особливо важливо – художньої* (Літературна Україна, 13.01.2005, с.2).

Складноприєднувальні конструкції, побудовані за моделлю складнопідрядного речення, менш уживані в сучасному українському газетному мовленні. На протигагу дослідникам [див. Жайворонок 1975, с.70; Коцюбовська 2002а, с.11; Виноградова 2006, с.129], які вбачають приєднувальну семантику в реченнях, що містять додаткову інформацію з вказівкою на різні обставини дії – часові, умовні, цільові тощо, й оформлюються за допомогою приєднувально-підрядних сполучників і сполучних слів *що, якщо, щоб, коли, доки*, ми констатуємо приєднувальні відношення лише в складноприєднувальних конструкціях з приєднуваними реченнями причини. Конструкції з цільовими, часовими, умовними та іншими семантико-синтаксичними відношеннями, на нашу думку, доцільніше було б кваліфікувати як парцельовані, зважаючи на спосіб оформлення парцелята кількома комунікативними одиницями, його здатність посилювати змістову й інформативну значущість, експресивну виразність базового речення та відсутність додаткової інформації до раніше висловленої думки. Пор.: *Головне, щоб це знову не стало тимчасовим явищем, а закріпилося й продовжувало розвиватися на державному рівні. Щоб слова, не розійшлися з реальними справами* (Україна молода, 13.01.2006, с.20); *Основні ж загальнолюдські ідеї продовжують існувати, втілюючись в інших формах у інші Системи. Доки існує людство* (Літературна Україна, 13.01.2005, с.4).

Поширене функціонування причинових приєднаних речень зумовлене потребами авторів не лише акцентувати на важливості повідомленого в базовому реченні, а й указувати на причинову зумовленість дії, що дає змогу доповнити зміст, установити логічні зв'язки між описуваними явищами. Напр.: *Певно, хтось-таки знає, скільки всього в Україні професійних свят. Бо почнеш рахувати, зіб'єшся* (Молодь України, 15-21.06.2006, с.1). Зрідка такі приєднані речення можуть набувати розмовного відтінку, трансформуючи фразеологізми, загальноприйняті розмовні вислови на зразок „ламати, не будувати“, напр.: *Чи створять вони нову політичну вилу – це ще по воді вилами писано (казала Настя, як удасться), а стару доконають швидко. Бо ламати легше, ніж будувати* (Вінниччина, 26.03.2008, с.1). У поданій складноприєднувальній конструкції експресивність посилюється ще й стилістичним нагромадженням у базовому реченні ідентичних фразеологізмів „вилами по воді писано“ та „казала Настя, як удасться“ зі значенням „невідомо, як буде“ для посилення невпевненості в ситуації, про яку повідомляють, а розмовність увиразнюється дієслівною лексемою „доконують“ замість загальноживаних „знищать“, „зламають“ тощо, яка надає дії стилістичного відтінку викінченості, безвиході, стверджувальної результативності. Як слушно зауважує Г.А. Коцюбовська, за умови такого приєднання складне багатоступеневе повідомлення подається декількома розчленованими

висловленнями, що спрощує побудову фрази й полегшує її сприйняття, а також фіксує увагу, переміщує акцент на приєднувану одиницю [Коцюбовська 2002, с.111].

Значний експресивний потенціал у мовленні сучасних українських газет мають складноприєднувальні конструкції, побудовані за моделлю складних безсполучникових речень. Їхня лаконічність не лише полегшує сприймання, а й додає емоційності. Напр.: *І мене не друкують. Нема місця* (Літературна Україна, 17.03.2005, с.1); *Сьогодні поряд із прапором розміщено датчики вологості й світла, тож фотографувати зі спалахами не можна. Дуже поважний вік* (Україна молода, 14.01.2005, с.3); *Вони повелися нечесно стосовно нардепів. Надалі ми діятимемо згідно з юридичними нормами. Закон один для всіх!* (Експрес, 08-15.11.2007, с.4).

Особливим стилістичним забарвленням у сучасному українському газетному мовленні вирізняються складноприєднувальні конструкції, приєднуване речення в яких пов'язане з основним за допомогою сполучних засобів, похідних „від модальних слів, повнозначних частин мови й часток, які, зберігаючи своє лексичне значення і суб'єктивну модальність, одночасно виконують функцію службових слів, яка є вторинною“ [Коцюбовська 2002а, с.7]. Деякі сполучні засоби, такі як вставні слова *щоправда, до речі, власне, утім (втім), принаймні*, на шпальтах українських газет сьогодні є найактивнішими, а самі складноприєднувальні конструкції типовими майже для всіх газетних жанрів – репортажів, нарисів, інформаційних повідомлень, спортивних коментарів, передових статей, інтерв'ю, кореспонденцій тощо

Для всіх структурних різновидів приєднуваних речень, у яких роль скріпів виконують вставні слова, спільною є семантика додаткового повідомлення, на яку нашаровуються додаткові значеннєві відтінки. Кожен із сполучних засобів по-своєму увиразнює функції приєднуваних речень. Так, наприклад, за допомогою вставного слова прислівникового походження *принаймні* приєднуються речення з двома значеннями: а) указівки на джерело повідомлення, автора: *У новелістиці, напевно, згадана королева (фабула – І.З.) таки всевладно посідає свій трон. Принаймні, це класично довів Василь Стефаник* (Літературна Україна, 02.03.2006, с.6); б) доповнення, коментаря змісту базового речення, напр.: *Не сказав би, що ми приятелювали, але, здається, відчували взаємну прихильність чи навіть симпатію. Принаймні, про себе можу це з усією певністю стверджувати* (Літературна Україна, 09.03.2006, с.7). Вставне слово *щоправда* в ролі сполучного засобу зазвичай приєднує речення, що містять додаткові повідомлення з відтінком протиставлення, напр.: *Їх (тарілок – І.З.) було безліч: плетених із соломи і лози для хліба, яєць, дерев'яних, глиняних, олов'яних, срібних, золотих. Щоправда, останні не характерні для побуту козаків* (Україна молода, 05.01.2005, с.9); *Представник із району, котрий був присутній на зборах, теж сказав, що допомагатиме. Щоправда, тактику цієї допомоги вирішив не розкривати* (Голос України, 31.05.2006, с.11). Але коли *щоправда* вжите всередині речення, то воно виконує роль вставного слова, напр.: *На часі й прискорення пенсійної реформи та реформи системи соціального страхування в цілому. Це, щоправда, перспектива не одного року* (Україна молода, 05.01.2006, с.6). Вставне слово *до речі* оформляє приєднуване речення з побіжними, асоціативними зауваженнями (значення таких приєднуваних речень встановлюють здебільшого із семантики сполучного засобу – „те, що спало на думку стосовно повідомленого в основному реченні“). Напр.: *Не випадково й назвали ці прерії Канадською Україною. До речі, ця назва й досі трапляється в неофіційному вжитку* (Літературна Україна, 17.02.2005, с.4); *Нам примножувати треба, а не розтринькувати! До речі, саме тому Тихонов і має такий авторитет, що людям імпонують його виважені підходи й уміння домагатися результатів* (Голос України, 12.05.2006, с.3). Вставне слово *власне* в ролі приєднувального сполучного засобу додає відтінок своєрідного узагальнення думки, підбиття підсумків певного етапу роздумів, а за допомогою вставного слова *утім (втім)* приєднується додаткове зауваження з відтінком протиставлення. Пор.: *Вони (романи – І.З.) об'єднані оригінальним прочитанням сторінок, драматизмом сюжету і типом героя, який знає, хто він, знає, чого хоче, не відступає перед труднощами і не здається на милість ворога. Власне, такого героя українська література за великим рахунком ще не знала* (Літературна Україна, 9.02.2006, с.6); *І ще низку законів, про які вже говорено-переговорено, котрі десь застрягли у коридорах Верховної Ради, нецікаві для депутатів. Власне, у них має бути зацікавлена державна еліта і передусім Президент* (Літературна Україна, 02.02.2006, с.4); *Цунамі також можуть утворюватися в результаті підводної чи наземної вулканічної діяльності. Втім, вулканічні цунамі значно слабші від своїх “підземних” родичів* (Україна молода, 18.01.2005, с.10); *Не можна сказати, що всі ці кризи не взаємопов'язані, але першопричини закладалися в різні роки. Утім, кризи майже зійшлися в часі* (Україна молода, 05.01.2005, с.6).

Частки *хіба, то, навіть* та ін. у ролі приєднувальних сполучних засобів трапляються дещо рідше, ніж вставні слова, проте складноприєднувальні конструкції з ними активні в жанрах, де простежується максимальний вияв авторських інтенцій, як-от інтерв'ю: *На жаль, доводиться зіттовхуватися з очевидним перекосом у розподілі грошей. Хіба це справедливо?* (Голос України, 12.05.2006, с.3); кореспонденція: *Переважає більшість громадян стояли на майданах не за недолугих лідерів, котрі не зуміли захити власні кишені й попрацювати для громади, а за справжню демократію і свободу. То хіба маємо право зупинитися на цьому шляху?* (Голос України, 14.03.2006, с.9); спортивний коментар: *Динамівці стрімголов кинулися відіграватися. Навіть Олександр Шовковський перебував у воротарському майданчику... суперника* (Голос України, 16.05.2006, с.24). Характерно, що приєднувані речення прикріплені до основного речення частками, є здебільшого риторично-питальними побудовами, деякі приєднувані речення містять інформацію про подію, яка

відбувається паралельно з основною. У такий спосіб посилюють експресію, поглиблюють повідомлення важливими інформаційними деталями.

Новою є тенденція до ланцюгового розташування декількох приєднаних речень, які різноаспектно доповнюють зміст основного речення чи попереднього приєднаного. Якщо приєднані речення в ланцюгах пов'язані однаковими сполучними засобами, то в такому разі спостерігаємо особливу динаміку, ритмічність оповіді, досягнуту вживанням сполучників-анафор. Напр.: ...*У сухому залишку маємо різне бачення не суті стратегії, а тактики її реалізації. **І знову тактику диктують реалії. І ніякої військової таємниці*** (Голос України, 21.03.2006, с.3). Різносполучникове оформлення зв'язку між основним та приєднаним реченнями в їхньому ланцюговому розташуванні є набагато уживанішим, ніж попереднє, і дає змогу увиразнити послідовність розвитку подій, акцентувати на розгортанні кількох важливих повідомлень по лінії доведення, переконання, аргументації та акцентування уваги читача на раніше викладеному. Пор.: *Люди готові встановити чергування на фермі, щоб судовиконавці не вивезли звідти останніх корів. **Та й з комбайна, на всяк випадок, готові зняти акумулятор, щоб не виїхав він із колгоспного двору. Бо сільський люд розповідає, що вже колись спинали його десь аж під райцентром*** (Голос України, 31.05.2006, с.11); *Після таких ігор жалкуєш, що взагалі колись захопився футболом. **Бо немає нічого кращого для футбольного вболівальника, як перемога його команди, вирвана на останніх хвилинах гри. І немає нічого гіршого, коли твій клуб програє в такий спосіб*** (Україна молода, 03.10.2008, с.22); *Навряд чи якесь солідне підприємство звертатиме увагу на листівки про ненадійність банку, з яким вони працюють роки. **Але репутацію підсувати таким чином можна, а тоді важче залучити клієнтів. Втім, за допомогою добре спланованої акції можна пустити з торбами навіть успішний банк*** (Високий замок, 02.10.2008, с.8). Нерідко одне, переважно останнє, з приєднаних речень може слугувати журналістським прийомом потенційного, тривалого привернення уваги читача до публікації, прямим натяком на продовження роздумів і спостережень за викладеною проблемою в наступних публікаціях. Напр.: *Таке от воно непросте життя у вінценосних осіб. **Тим-то вони й намагаються урізноманітнити його різними забаганками й чудасіями. Та про це ми поговоримо наступного разу*** (Молодь України, 04-10.01.2007, с.17).

Цікавими є функціонально-стилістичні вияви приєднаних речень у жанрі нарису, де кількість ланцюгових компонентів сягає п'яти-шести, утворюючи текст, як-от у публікації під назвою „Ой, на Івана, на Купала“, уміщеній у газеті „Молодь України“: *Кажуть, цієї пори оживають і розмовляють між собою польові й лісові струмочки, різні рослини. **А ще сповнюються цілющою силою – і зело, і люди як би проходять очищення вогнем, тому й лікарські рослини найліпше заготовляти саме о цій порі. А тоді з любистку, чорнобривців та м'яти готують купіль для волосся – не дарма українки славилися гарними косами. А як корисно ходити вранці цієї пори по росі босоніж – зникає „всяка хвороба й парша“. А якщо цю росу зібрати з листя капусти, то нею добре промивати рани й хворі очі. А традиція робити ляльок – Марену й Купала, потім її пустити за водою, а його спалити й стрибати, очищуючись вогнем, через купальську ватру? А яке диво купальські пісні?..*** (Молодь України, 06-12.07.2006, с.7). Таким складноприєднаним конструкціям властива градація, що передає наростання виразності, відтворює динаміку і послідовність думок. До того ж, на розповідну модальність приєднаних речень, як бачимо, накладається питальна модальність, яка підсилює захоплення автора описуваним святом, дійством, традиціями українського народу. Цьому сприяють і спільні початки, що акцентують на різноманітності дій, порад, загострюють виклад, формують оцінний компонент тексту.

В українському газетному мовленні почастишало вживання структурно неповних приєднаних речень. Здебільшого опускають підмет, присудок, один із компонентів складеного присудка, рідше – другорядні члени речення. Структурна неповнота приєднаної одиниці є наслідком зумовленості її будови компонентами попередньої. Пор.: *Нині м'яч перебуває на майданчику уряду, котрий має внести до парламенту низку нормативно-правових документів... **А ще – взяти активну участь у діяльності спеціальної робочої групи СОТ*** (Молодь України, 04-10.01.2007, с.3); *Тут, за потреби, вони можуть отримати й спеціальність, наприклад, кухаря, перукаря тощо. **А ще соціальні навички з догляду за дитиною, за собою, ведення господарства*** (Урядовий кур'єр, 03.10.2008, с.20); *...Гроші йдуть в обхід офіційної статистики. **Причому гроші чималі – понад сто п'ятдесят мільйонів доларів!*** (Україна молода, 03.10.2008, с.6); *Росіяни заявили, що проект резолюції в теперішньому вигляді... їх не задовольняє. **Але від пропагандистських виступів не відмовилися*** (Україна молода, 03.10.2008, с.17); *Після цього до роботи взялися художники. **До речі, розписували стіни церкви за старою технологією – олійними фарбами*** (Україна молода, 15.01.2005, с.2); *Мене приємно здивувала висока функціональна готовність арбітрів. **Навіть під час додаткових таймів на рівних бігали з футболістами*** (Молодь України, 13-19.07.2006, с.21). Такі неповні приєднані речення віддзеркалюють логіку авторської думки, спрямовану на ті моменти, які автор вважає за потрібне виокремити. Водночас читач не відволікає увагу на вже відоме чи другорядне, а концентрується на вагомих в інформаційному повідомленні предметах, діях, ознаках, об'єктах тощо.

Подекуди в сучасних українських газетних контекстах натрапляємо на складноприєднвальні конструкції, у яких приєднаним реченням з обставинно-завершальним значенням причини або умови передують слова-речення питальної чи розповідно-стверджувальної модальності на зразок *Чому?, Авжеж та ін.*, що вказують на структурно-семантичне співвідношення між компонентами згаданих конструкцій. Напр.:

Люди, які беруть участь у дерибані, або ж хочуть брати в ньому участь, давно виключені з БІОТ і ніякого відношення до нашого блоку не мають. **Чому? Бо є команда, яка розуміє, що політика – можливість реалізувати принципи...** (День, 23.10.2007, с.4); *Іскри міноритаріїв ще жевріють і здатні спалахнути з новою силою? Авжеж. Тим паче, якщо їх вчасно роздмухувати, скориставшись зміною політичного вітру* (Голос України, 05.04.2006, с.6). Такі слова-речення мають усно-розмовний характер, слугують акцентною вкладкою, привертаючи особливу увагу до проблеми і водночас надаючи газетному мовленню розмовних рис – відвертості, невимушеності, діалогічності, які завжди зближують автора й читача, спонукають до спільних роздумів.

Ще однією новою тенденцією в сучасному українському газетному мовленні є тенденція до повторення заголовків газетних публікацій у приєднаних ланцюгових чи поодиноких реченнях, що слугують ендінгом (закінченням) публікації. Пор.: заголовок „Аби результат був“ і завершення інтерв'ю: *Коли голова думає добре, то яка різниця – чоловіча вона чи жіноча? Аби результат був* (Вінниччина, 06.03.2007, с.1); заголовок „Як не крути, а їхати треба...“ і завершальні рядки репортажу: *...Прагматичніше було б... вести цілеспрямовану політику на підтримання всіх видів транспортної системи, прислухаючись до думки всіх суб'єктів господарських відносин. Навіть, якщо треба буде роз'яснювати співгромадянам, в чому полягає заковика і чому інакше вчинити не можна. Бо ж, як не крути, а їхати треба. Причому – всім...* (Урядовий кур'єр, 26.03.2008, с.18). Дещо змінюються функції таких приєднаних речень: вони не лише слугують доповненням до основного чи попереднього приєданого речення, а й логічно завершують тему, містять основний висновок, стрижень повідомлення. Застосовний у такому разі прийом обрамлення тексту посилює емоційно-експресивний струмінь тексту, справляє ефектне враження на читача, підштовхуючи його ще раз замислитися над прочитаним.

Отже, у сучасному українському газетному мовленні складноприєднувальні конструкції з простими за будовою приєднаними реченнями істотно переважають над складними, що зумовлено намаганням журналістів спростувати виклад, концентрувати увагу читача на основному, словесно відшліфованому. Найуживанішими є ті складноприєднувальні конструкції, що засобом зв'язку між основним і приєднаним реченнями мають власне приєднувальні сполучники, з-поміж яких найвищою активністю вирізняються *та й, та ще, а ще, причому*.

Дещо поступаються їм за вживаністю складноприєднувальні конструкції із засобами зв'язку, омонімічними сурядним чи підрядним сполучникам. Однак і вони неоднаково вживаються на шпальтах сучасних українських газет: функціонально активніші складноприєднувальні конструкції, побудовані за моделлю складносурядного речення з протиставним значенням, та складноприєднувальні конструкції із засобами зв'язку, омонімічними підрядним причинивим. Приєднані речення єдального та зіставного значень зі сполучниками *і, а* майже завжди мають у своєму складі підсилювальні частки, які додатково експресивізують виклад. Активність уживання згаданих конструкцій і ступінь вияву стилістичної маркованості дещо обмежені специфікою газетного жанру.

Стилістично забарвленими в сучасному українському газетному мовленні є складноприєднувальні конструкції з приєднувальними сполучними засобами, омонімічними модальним словам та часткам. Вони типові для всіх газетних жанрів, об'єднані спільною семантикою додаткового повідомлення, на яку нашаровуються різні значеннєві відтінки. Спостережено певну залежність відтінкових значень приєднаних речень від виду й семантики сполучного засобу.

Розширюється вживання складноприєднувальних конструкцій із структурно неповними приєднаними реченнями, що є експресивно виразним явищем, оскільки акумулює подвійне акцентування: виокремлення приєднуванням і виокремлення неповнотою, пропуском чогось.

Помітно кілька нових тенденцій у функціонуванні складноприєднувальних конструкцій на шпальтах сучасних українських газет. Передусім це тенденція до ланцюгового розташування декількох приєднаних речень у межах складноприєднувальної конструкції, причому однакове сполучникове оформлення нерідко спричиняє динаміку, ритм оповіді, градаційну виразність її компонентів, а різне сполучникове оформлення – послідовність розвитку подій, акцентування уваги читача на різноаспектних доповненнях до основної думки. Другою є тенденція до повторення заголовка у приєднаних реченнях, що завершують газетний текст. Функціональне навантаження таких речень змінюється: основний акцент з функції доповнення зміщується на функцію логічного висновку, що позитивно впливає на зацікавленого в інформації читача.

Література

Виноградова 2006: Виноградова О., Коваленко Є. Функціонування конструкцій експресивного синтаксису в рекламних текстах // Лінгвістичні студії: Зб. наук праць. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – Вип. 14. – С. 126–130.

Городенська К.Г. Граматичний словник української мови: Сполучники. – К.-Херсон: Вид-во ХДУ, 2007. – 340 с.

Дудик 1973: Дудик П.С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення (Просте речення; еквіваленти речення). – К.: Наук. думка, 1973. – 288 с.

Жайворонок 1970а: Жайворонок В.В. Сложноподсоединительные конструкции в украинской устной и письменной литературной речи: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.661 / Киевский гос. пед. ин-т им. А.М. Горького. – К., 1970. – 25 с.

Жайворонок 1970б: Жайворонок В.В. Граматична природа складнопієднувальних конструкцій усного літературного мовлення // Мовознавство. – 1970. – № 4. – С. 33–38.

Жайворонок 1975: Жайворонок В.В. Приєднувальні сполучники у структурі складного речення // Мовознавство. – 1975. – № 5. – С. 67–74.

Коцюбовська 2002а: Коцюбовська Г.А. Приєднувальні конструкції: функціонально-текстовий аспект: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ, 2002. – 16 с.

Коцюбовська 2002б: Коцюбовська Г.А. Приєднувальні конструкції: функціонально-текстовий аспект: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ, 2002. – 188 с.

Кроть 1971: Кроть Д.Т. Приєднувальні члени в мові художніх творів // Мовознавство. – 1971. – № 3. – С. 69–73.

Рінберг 1979: Рінберг В.Л. Приєднувальні конструкції та їх статико-динамічні параметри (на матеріалі російської літературної мови) // Мовознавство. – 1979. – № 1. – С. 20–31.

СУЛМ 1972: Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / За заг. ред. І.К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1972. – 515 с.

Швец 1971: Швец А.В. Разговорные конструкции в языке газет. – К.: Изд-во Киевск. ун-та, 1971. – 95 с.

The structure and stylistic parameters of functioning of complex joining constructions in the modern Ukrainian newspaper language are analyzed. The most typical mentioned constructions are distinguished; it is emphasized on the principal ways of connecting of a part of the sentence with a principal clause; on genre, stylistic, communicative and pragmatic factors of influence on the choice of a complex joining construction.

Keywords: complex joining construction, part of a sentence, principal clause, joining conjunctions, means of connection, stylistic coloring, modern Ukrainian newspaper language.

Надійшла до редакції 6 жовтня 2008 року.